SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

STOMATOLOGIYA SOHASIDA TERMINOLOGIK SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHDA LOTIN TILINING ROLI
The role of the Latin language in developing terminological literacy in dentistry

Yuldasheva Roziya

Stomatologiya yo‘nalishi talabasi, Qo‘qon universiteti Andijon filiali

Minavarova G.M.

Ilmiy rahbar, Tibbiyotda tillarni o‘qitish kafedrasi katta o‘qituvchisi, Qo‘qon universiteti Andijon filiali

Annotatsiya

Ushbu tezisda stomatologiya sohasida terminologik savodxonlikni shakllantirishda lotin tilining o‘rni va ahamiyati yoritiladi. Lotin va yunon tillariga asoslangan tibbiy terminologiyaning tuzilishi, uning klinik va farmatsevtik amaliyotdagi vazifalari hamda talabalarning kasbiy kompetensiyasini oshirishdagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar

lotin tili, stomatologiya, tibbiy terminologiya, terminologik savodxonlik, terminoelement, retsept, kasbiy kompetensiya.

Abstract

This paper examines the role of the Latin language in developing terminological literacy among dental students. It analyses the structure of dental terminology based on Latin and Greek, its functions in anatomical, clinical and pharmaceutical practice, and its potential for shaping professional competence. The study argues that mastery of Latin terminology, built on the analysis of term elements, grammatical accuracy and integration with clinical subjects, improves the quality of professional communication, supports international cooperation and contributes to patient safety.

Keywords

Latin language, dentistry, medical terminology, terminological literacy, term elements, prescription, professional competence.

Kirish

Zamonaviy stomatologiya tez rivojlanayotgan, xalqaro hamkorlikka tayanadigan sohadir. Bunday sharoitda shifokorlar o‘rtasida aniq va bir ma’noli muloqot zarurati

ortadi. Bu zaruratni qondirishda lotin tili asrlar davomida tibbiyotning umumiy ilmiy tili sifatida xizmat qilib kelmoqda. Terminologik savodxonlik esa kasbiy atamalarni to‘g‘ri tushunish, imlosi va grammatik shaklini aniq qo‘llash hamda ularni klinik fikrlashda ongli ishlata olish malakasini anglatadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning maqsadi — stomatologiya yo‘nalishi talabalarida terminologik savodxonlikni shakllantirishda lotin tilining o‘rnini ilmiy jihatdan asoslash hamda uni o‘qitishning samarali pedagogik yo‘llarini aniqlashdir. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

– stomatologik terminologiyaning lotin va yunon tillari bilan genetik bog‘liqligini yoritish;

– atamalarning so‘z yasalishi va grammatik xususiyatlarini tahlil qilish;

– lotin tilining klinik, anatomik va farmatsevtik amaliyotdagi vazifalarini aniqlash;

– terminologik savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni asoslash.

Tadqiqot usullari

Ishda ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy-lingvistik tahlil, atamalarni so‘z yasalishi bo‘yicha tasniflash, pedagogik tajribani umumlashtirish va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Tahlil materiali sifatida anatomik, klinik va farmatsevtik atamalar hamda tibbiyot oliy ta’lim muassasalarida lotin tili bo‘yicha qo‘llaniladigan o‘quv adabiyotlari xizmat qildi.

Asosiy qism

Birinchidan, stomatologik atamalarning aksariyati lotin va qadimgi yunon ildizlariga asoslangan. Masalan, *dens* (tish), *gingiva* (milk), *pulpa* (tish pulpasi), *caries* (chirish), *periodontium* (tish atrofi to‘qimalari), *stoma* (og‘iz) kabi so‘zlar bunga misoldir. Ularning ma’nosini bilgan talaba yangi atamalarni yodlab olishga emas, balki tahlil qilish orqali tushunishga o‘tadi.

Ikkinchidan, tibbiy terminlarning ko‘pchiligi terminoelementlar yordamida hosil qilinadi. Masalan, *-itis* qo‘shimchasi yallig‘lanishni bildiradi: *gingivitis*, *pulpitis*, *periodontitis*, *stomatitis*. *-ectomia* (kesib olib tashlash), *-tomia* (kesish), *-plastica* (qayta

tiklash) elementlari esa jarrohlik amaliyotlarini ifodalaydi. Shu tariqa bir necha yuz terminoelementni o‘zlashtirgan talaba minglab atamani mustaqil ravishda anglay oladi.

Uchinchidan, lotin tili anatomik nomenklaturaning asosini tashkil etadi. Tishlarning turlari (*dens incisivus, dens caninus, dens premolaris, dens molaris*), ularning yuzalari va tuzilish qismlari xalqaro anatomik terminologiyada lotin tilida beriladi. Bu esa turli mamlakat mutaxassislari uchun yagona tushuncha tizimini ta’minlaydi, tarjimadagi noaniqliklarning oldini oladi.

To‘rtinchidan, lotin tili farmatsevtik va klinik hujjatlashtirishda alohida ahamiyatga ega. Retsept yozishda dori nomlari, dori shakllari va ishlatish yo‘riqnomalari lotin tilida rasmiylashtiriladi (masalan, *Recipe*, *Solutio Lidocaini 2%*, *Da*, *Signa*). Bunda kelishiklar, ayniqsa qaratqich kelishigi (*Genetivus*) va qo‘shimchalarning to‘g‘ri qo‘llanishi dori vositasining nomi va dozasini xatosiz ko‘rsatish uchun muhim. Noaniq yozuv bemor xavfsizligiga bevosita ta’sir etishi mumkin.

Beshinchidan, pedagogik nuqtai nazardan lotin tili talabalarda umumiy tilshunoslik madaniyatini, mantiqiy va analitik fikrlashni, ilmiy matn bilan ishlash ko‘nikmasini rivojlantiradi. O‘qitish samaradorligini oshirish uchun quyidagi yondashuvlar tavsiya etiladi: terminoelementlar asosida tahlil qilish usuli; klinik vaziyatli topshiriqlar; stomatologik retseptlarni mustaqil yozish mashqlari; anatomik atamalarni tasviriy materiallar bilan o‘zlashtirish; kasbiy fanlar (anatomiya, terapevtik, jarrohlik stomatologiyasi) bilan integratsiya.

Lotin tilining tibbiy terminologiyadagi tarixiy o‘rni

Lotin tili tibbiy terminologiyaning asosi sifatida uzoq tarixiy yo‘lni bosib o‘tgan. Qadimgi Rim olimi Avl Kornelius Sels (milodiy I asr) o‘zining “Tibbiyot haqida” asarida yunon tibbiy bilimlarini lotin tilida bayon qilib, tish va og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklariga ham to‘xtalgan. O‘rta asrlarda lotin tili G‘arbiy Yevropada ilm va ta’lim tiliga aylandi.

Bu jarayonda Sharq ilmining ta’siri ham katta bo‘ldi. Abu Ali ibn Sinoning “Tib qonunlari” asari XII asrda Kremonalik Gerardo tomonidan lotin tiliga tarjima qilinib, Yevropa universitetlarida asrlar davomida tibbiyot bo‘yicha asosiy qo‘llanma sifatida foydalanilgan. Bu o‘zbek xalqining ilmiy merosi ham lotin tili orqali jahon tibbiyotiga singib ketganini ko‘rsatadi.

Anatomik atamalarni tizimlashtirishda Andreas Vezaliyning 1543-yilda nashr etilgan “Inson tanasining tuzilishi haqida” asari muhim o‘rin tutdi. Keyinchalik 1895-yilda Bazel anatomik nomenklaturasi qabul qilindi, so‘ngra Iena (1935) va Parij (1955) nomenklaturalari yaratildi. 1998-yilda Anatomik terminologiya bo‘yicha federativ qo‘mita tomonidan *Terminologia Anatomica* nashr etildi va u bugungi kunda xalqaro standart hisoblanadi.

Stomatologik terminoelementlarning tahlili

Stomatologik atamalarning tarkibiy tuzilishini bilish ularni tez va ongli o‘zlashtirishning kaliti hisoblanadi. Quyidagi jadvalda eng ko‘p uchraydigan terminoelementlar keltirilgan.

Terminoelement	Kelib chiqishi	Ma’nosi	Stomatologik misol
-itis	yunon	yallig‘lanish	gingivitis, pulpitis, periodontitis, stomatitis
-algia	yunon	og‘riq	odontalgia
-ectomia	yunon	kesib olib tashlash	gingivectomia, pulpectomia
-tomia	yunon	kesish, ochish	pulpotomia
-plastica	yunon	shakl berish, tiklash	gingivoplastica
-oma	yunon	o‘sma	odontoma
odont- / dent-	yunon / lotin	tish	orthodontia, endodontia, dentitio
stomat-	yunon	og‘iz	stomatologia, stomatitis
gingiv-	lotin	milk	gingivitis, gingivectomia
a-, an-	yunon	inkor, yo‘qlik	anodontia
micro-, macro-	yunon	kichik, katta	microdontia, macrodontia

Jadvaldan ko‘rinadiki, aksariyat murakkab atamalar bir necha elementdan tashkil topadi. Masalan, *periodontitis* atamasi *peri-* (atrofida), *odont-* (tish) va *-itis* (yallig‘lanish) elementlaridan iborat bo‘lib, “tish atrofi to‘qimalarining yallig‘lanishi” degan ma’noni bildiradi. Xuddi shunday, *gingivectomia* (*gingiva* — milk, *-ectomia* — kesib olib tashlash) milkning bir qismini jarrohlik yo‘li bilan olib tashlashni anglatadi. Bunday tahlil usuli talabaga ilgari uchramagan atamaning ma’nosini ham mustaqil aniqlash imkonini beradi.

Lotin grammatikasining klinik ahamiyati

Lotin tilida otlar uch jinsga ega, kelishik shakllari esa so‘z oxirlarining o‘zgarishi bilan ifodalanadi. Stomatologik atamalarda ayniqsa qaratqich kelishigi (*Genetivus*) va sifatning otga moslashuvi ko‘p qo‘llaniladi. Masalan: *dens, dentis* (tish; tishning), *pulpa dentis* (tish pulpasi), *corona dentis* (tish toji), *radix dentis* (tish ildizi), *apex radicis dentis* (tish ildizining uchi), *inflammatio pulpae* (pulpa yallig‘lanishi), *cavitas oris* (og‘iz bo‘shlig‘i).

Sifat otga jins, son va kelishik bo‘yicha moslashadi: *dens incisivus* (kesuvchi tish), *dens caninus* (qoziq tish), *dens premolaris* (kichik oziq tish), *dens molaris* (katta oziq tish). Ko‘plik shaklida esa *dentes incisivi, dentes permanentes* (doimiy tishlar) va *dentes decidui* (sut tishlari) kabi birikmalar uchraydi. Grammatik xatolar klinik hujjatlarda ma’noning buzilishiga olib kelishi mumkin, shu sababli grammatik bilimlar terminologik savodxonlikning ajralmas qismi hisoblanadi.

Retsept yozishda lotin tilining o‘rni

Dori vositalarini buyurishda lotin tili xalqaro birlashtiruvchi vosita bo‘lib xizmat qiladi. Retseptning asosiy qismi lotin tilida rasmiylashtiriladi, bemorga mo‘ljallangan ko‘rsatma esa milliy tilda yoziladi. Quyida namuna keltirilgan:

Rp.: Sol. Chlorhexidini bigluconatis 0,05% – 200 ml

D. S. Og‘izni kuniga 3 marta chayish uchun.

Bu yerda *Rp.* (*Recipe* — ol) va *Sol.* (*Solutio* — eritma) qisqartmalari qo‘llangan, dori vositasining nomi qaratqich kelishigida (*Chlorhexidini bigluconatis*) yozilgan, *D. S.* esa *Da, Signa* (ber, belgila) ma’nosini anglatadi. Dori nomidagi bitta harfning o‘zgarishi ham boshqa dori vositasini bildirishi mumkin, shuning uchun retseptdagi aniqlik bemor xavfsizligining muhim shartidir.

Terminologik savodxonlikni shakllantirishning pedagogik asoslari

Terminologik savodxonlikni shakllantirish tizimli, bosqichma-bosqich va kasbiy yo‘nalishga ega bo‘lishi lozim. Jarayonni uch bosqichda tashkil etish maqsadga muvofiq: birinchi bosqichda talaba lotin alifbosi, o‘qilish qoidalari, asosiy grammatik tushunchalar va eng ko‘p qo‘llaniladigan terminoelementlarni o‘zlashtiradi; ikkinchi bosqichda anatomik va klinik atamalar bilan ishlaydi, ularni tahlil qiladi va o‘zbek tiliga tarjima

qiladi; uchinchi bosqichda bilimlarini retsept yozish va klinik vaziyatlarni tavsiflashda amalda qo‘llaydi.

Bu jarayonda quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

– terminoelementlar asosida so‘z yasalishi tahlili;

– klinik vaziyatli masalalar (keys-stadi) yechish;

– retseptlarni mustaqil yozish va o‘zaro tekshirish mashqlari;

– lotincha–o‘zbekcha shaxsiy glossariy tuzish;

– anatomik rasm va sxemalar asosida atamalarni o‘zlashtirish;

– test va o‘z-o‘zini nazorat topshiriqlari.

Lotin tili o‘qituvchisi va klinik fanlar kafedralari o‘rtasidagi integratsiya alohida ahamiyatga ega. Talaba atamani anatomiya, terapevtik va jarrohlik stomatologiyasi darslarida ham lotin tilidagi shaklida uchratsa, bilimlari mustahkamlanadi, fanga bo‘lgan qiziqish va motivatsiya ortadi. Bunday yondashuv kompetensiyaviy ta’lim talablariga ham mos keladi.

Raqamli texnologiyalar va xalqaro hamkorlik

Bugungi kunda elektron lug‘atlar, onlayn anatomik atlaslar, mobil ilovalar va masofaviy ta’lim platformalari terminologik bilimlarni o‘zlashtirishda qo‘shimcha imkoniyat yaratmoqda. Xalqaro ilmiy maqolalar, klinik tavsiyanomalar va ilmiy konferensiyalar bilan ishlash lotin va yunon ildizli atamalarni tushunmasdan mumkin emas. Shu bois lotin tili stomatolog-shifokorning xalqaro ilmiy-amaliy hamjamiyatga qo‘shilishi uchun ham zarur vositadir.

Shuningdek, o‘zbek tilida tibbiy atamalarning ruscha, lotincha va inglizcha shakllari aralash qo‘llanishi kuzatiladi. Lotin tiliga asoslangan bilim milliy tibbiy terminologiyani tartibga solishda ham mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Muhokama

Nazariy tahlil va pedagogik tajriba shuni ko‘rsatadiki, lotin tilini o‘qitishdagi asosiy muammo — atamalarning mohiyatini tushunmasdan yodlab olishdir. Bunday yondashuv bilimlarning tez unutilishiga va amaliyotda xatolarga sabab bo‘lishi mumkin. Odatda uchraydigan xatolar: atamalar imlosidagi noaniqliklar (masalan, *gingivitis* o‘rniga *gingivit* deb yozish), kelishik va son shakllarining noto‘g‘ri qo‘llanishi, yunon va lotin

ildizlarini o‘zaro aralashtirish. Ularning oldini olish uchun lotin tilini kasbiy kontekstda, atamalarning tuzilishini tahlil qilish orqali o‘qitish samarali hisoblanadi.

Xulosa

Lotin tili stomatolog-shifokorning kasbiy madaniyati va terminologik savodxonligining poydevoridir. U atamalarning aniqligini, xalqaro hamkorlikni va hujjatlashtirish sifatini ta’minlaydi, ilmiy adabiyotlarni mustaqil o‘rganish imkonini beradi. Shu bois lotin tilini o‘qitishni kasbiy fanlar bilan uyg‘unlashtirgan holda tashkil etish tibbiyot oliy ta’limi sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, quyidagi tavsiyalarni bildirish mumkin:

– lotin tili mashg‘ulotlarini stomatologik atamalarga yo‘naltirilgan holda tashkil etish;

– terminoelementlar asosidagi tahlil usulini o‘quv jarayoniga joriy etish;

– lotin tili va klinik fanlar o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish;

– retsept yozish va klinik hujjatlashtirish bo‘yicha amaliy mashqlar hajmini oshirish;

– raqamli resurslardan foydalanib, mustaqil ta’limni qo‘llab-quvvatlash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Federative Committee on Anatomical Terminology. Terminologia Anatomica: International Anatomical Terminology. Stuttgart: Thieme, 1998.

2. Federative International Programme for Anatomical Terminologies. Terminologia Histologica: International Terms for Human Cytology and Histology. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2008.

3. Dorland’s Illustrated Medical Dictionary. 32nd ed. Philadelphia: Elsevier, 2011.

4. Tibbiyot oliy ta’lim muassasalari uchun “Lotin tili va tibbiy terminologiya” fanidan o‘quv qo‘llanma va darsliklar (kafedra tavsiya etgan nashrlar).